

Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu

Benjamin Perasović

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska
e-mail: ben.perasovic@gmail.com

Sunčica Bartoluci

Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
e-mail: suncica.bartoluci@kif.hr

SAŽETAK Sociologija sporta, kao jedna od mladih posebnih sociologija, u svijetu se snažnije razvija od 60-ih godina 20. stoljeća. U Hrvatskoj u tom razdoblju (također i ranije) djeluje Miro Mihovilović kojega zbog opsega i sadržaja njegovih radova možemo smatrati osnivačem discipline u našem kontekstu. U drugoj fazi razvoja značajni su radovi Kreše Petrovića i Ankice Hošek-Momirović, koji disciplinu u nastajanju čvršće vežu uz kineziologiju. Uoči treće faze razvoja postoji određeni nesklad između teorijskih radova (gdje među najdublje i najprofiliranije, sistematične radove spada autorski doprinos Srdana Vrcana) i empirijskih istraživanja koja smjeraju na aplikativnost. Pojava nogometnog huliganizma i sociološka istraživanja toga fenomena, koja kreću od kraja osamdesetih i početka devedesetih, označavaju treću fazu razvoja naše sociologije sporta, koja sada ujedinjuje teorijski i empirijski dio, ravnopravno se služeći kvantitativnim i kvalitativnim dijelom istraživačke metodologije. U trećoj fazi razvoja inspirativnim se pokazalo nasljeđe sociologije (sub)kultura mladih, u pokušaju razumijevanja novih aktera stadionskog rituala, koji su početkom osamdesetih izgradili specifični subkulturni stil. U nedostatku sustavnog istraživanja posljednjih petnaestak godina, za potrebe ovoga rada ostvareni su kontakti s utjecajnim akterima nogometnog huliganizma, kako bi se neke teze (poput Lalićeve tipologije navijača iz prijašnjeg razdoblja) testirale u današnjim uvjetima. Sociologija sporta, pod uvjetom da sociolozi nastave istraživanja, ima dobru i raznoliku perspektivu iz više razloga – zbog značenja koji sport ima u svakodnevnom životu velikog broja ljudi u Hrvatskoj, zbog potrebe objašnjenja velikih rezultata tako male zemlje, kao i niza drugih aspekata sporta kao društvenog fenomena.

Ključne riječi: sociologija sporta, nogometni huliganizam, subkultura mladih, hrvatsko društvo

Primljeno: svibanj 2007.

Pribvačeno: lipanj 2007.

1. Uvod

U suvremenom društvu sport postaje predmetom interesa različitih profila znanstvenika, kako kineziologa, tako i sociologa, psihologa, medicinara, ekonomista, komunikologa, itd. Ako pokušamo podijeliti populaciju vezanu za područje sporta (aktivni sportaši, rekreativci, gledatelji sportskih događaja, konzumenti putem masovnih medija, treneri, suci, članovi sportskih organizacija, populacija koja drži kako sport zauzima neznatniji dio njihova života kada primjerice prate sportske vijesti, razgovaraju o sportskim temama na poslu ili u obitelji), vidjet ćemo kako je najmanje onih koji ni na koji način nisu uključeni u to područje. Sport je jedna od temeljnih društvenih institucija, neodvojiv od strukture društva i institucija obitelji, gospodarstva, medija, politike, obrazovanja, religije i sl., kao i sastavni dio svakodnevnog života ljudi širom svijeta. Na to nam ukazuju i događaji poput zimskih i ljetnih olimpijskih igara, svjetskog nogometnog prvenstva, biciklističke utrke Tour de France, teniskog turnira Wimbledon i sl., koji zaokupljaju pažnju milijuna ljudi neovisno o dobi, spolu, rasi ili socijalnom statusu.

Iako je sport “možda najvažniji kulturni i politički fenomen naše epohe” (Harrison, u: Vrcan, 2003.) još uvijek znamo premalo o njegovim socijalnim aspektima. Sport je dio kulture društva, ljudska tvorevina koja se mijenja paralelno s društvom u cjelini – sportovi poprimaju različite oblike i značenja ovisno o kontekstu promatranja – npr. borilački sportovi poput sumo-hrvanja u Japanu drugačije su organizirani i imaju drugačije značenje nego borilački sportovi poput boksa i hrvanja u Americi ili Europi. Isto tako, značenje, organizacija i svrha košarke promijenila se od 1891. kada je nastala na YMCA-u u Massachusettsu kao dvoranska aktivnost za muškarce koji nisu htjeli igrati nogomet vani tijekom zime (Coakley, 2007.:5). Za sport kažemo da je zrcalo modernoga društva. Upravo je iz toga razloga važno kritički promišljati sport i promjene koje se u njemu događaju jer je “znanje o sportu ustvari znanje o društvu” (Elias; Dunning, 1986. U: Bodin; Robène; Héas, 2007.).

2. Sport kao društveni fenomen

Budući da koncept sporta nije jednoznačan, i da nema jedinstvene definicije, sociolozi se uglavnom slažu da se trebamo pitati koje su aktivnosti i zašto definirane kao sport u određenom društvu. Prema jednoj od njih, sport je *institucionalizirana natjecateljska* aktivnost jer se temelji na standardiziranim, unaprijed određenim pravilima, a uključuje snažno *tjelesno* naprezanje ili upotrebu relativno kompleksnih tjelesnih vještina u kojemu je sudjelovanje motivirano kombinacijom *osobnoga zadovoljstva i vanjskih nagrada* (Coakley, 2007.). Ovakva definicija za sobom povlači čitav niz pitanja i nejasnoća, primjerice, je li kompeticija nužna karakteristika sporta? Znači li to da se rekreativno bavljenje tjelesnom aktivnošću (npr. pješaćenje, preskakanje užeta) ne može smatrati sportom?

Istraživanja pokazuju kako bavljenje sportom može u većoj mjeri utjecati na stvaranje identiteta i životnoga stila od bilo kojega drugog segmenta masovne kulture. Iz

tog nas razloga i zanima zašto je neka sportska aktivnost dominantna u određenom okruženju. Kao društvena institucija, sport uvelike ovisi o dominantnoj kulturi tj. normama i vrijednostima društva kojega je dio. U tom je smislu znakovit primjer Vaterpolo kluba "Šibenik", osnovanog 1953. godine pod imenom Vaterpolo klub "Solaris". U gradu duge sportske tradicije (vaterpola i košarke) nakon privatizacije objekta u kome su se odvijali treninzi osam mjeseci u godini, klub ostaje bez osnovnog resursa potrebnog za opstanak sporta – zatvorenog bazena. Navedeni događaj bio bi dovoljan razlog za gašenje kluba jer više nije bilo uvjeta neophodnog za treninge. No, tada se javljaju elementi prkosa i otpora, kao i drugih emotivnih i simboličkih struktura ljudskoga djelovanja. Fenomen postaje sociološki interesantnim upravo zbog kontinuiranog razvoja vaterpola svih dobnih skupina, ne samo seniora već i četiri mlađe kategorije (mlađih kadeta, kadeta, mlađih juniora i juniora), koji, unatoč gotovo nemogućim uvjetima (svakodnevno tri godine putuju na treninge u stotinjak kilometara udaljeni Split¹) ostvaruju velike sportske rezultate. Upravo stoga, 2004. godine nagrađeni su i Državnom nagradom sporta "Franjo Bučar". Mišljenja smo kako je upravo kulturna ukorijenjenost ovoga sporta u društvenu sredinu o kojoj je bila riječ od presudne važnosti i razlog njegova opstanka².

Ako je točna tvrdnja kako sport nije puno drugačiji od društva kojeg je dio, nužno je usredotočiti se na istraživanje njegova "dubljeg značenja" unutar širega društvenog konteksta. U tom smislu sociolozi kritički promišljaju sport postavljajući pitanja, zašto u nekom društvu ljudi toliko pozornost pridaju stvaranju vrhunskih sportaša po principu "brže, više, jače", što nam to govori o vrijednosnom sustavu određenoga društva, kako sport utječe na širenje obrazaca patrijarhata, društvenih klasa, rase i etniciteta, (ne)jednakosti šansi, *fair-playa*, nasilja i agresivnosti.

3. Nastanak i razvoj sociologije sporta u Hrvatskoj

Poznati američki sociolog sporta Jay Coakley smatra kako je sport "važan dio našeg društvenog života koji ima značenje i utjecaj koji nadilaze statistiku rezultata i izvedbe" (Coakley, 2007.:4). Iz tog razloga nužno je istraživati društvenu utemeljenost sporta, pa nas stoga i zanima njegov razvojni tijek u hrvatskom društvu. Sociologija sporta jedna je od najmlađih disciplina sociologije, a istražuje sport kao

---

¹ "Ljubav prema športu i Klubu bila je tako jaka da im nije bilo teško odlaziti na kompleks bazena prilično udaljen od grada. Uloženi trud iznjedrilo je tri juniorska reprezentativca (Samodol, Petković i Petirčević) koji su na posljednjem Europskom prvenstvu na Malti, u rujnu 2004. godine, s hrvatskom reprezentacijom osvojili srebrnu medalju. Kao iz tradicionalnog rasadnika talenata i kvalitetnog rada s djecom iz Vaterpolo kluba "Šibenik" izašli su veliki vaterpolisti poput Perice Bukića, Renata Vrbičića, Dalibora Perčinića..." (Obrazloženje Odluke o dodjeli Državne nagrade športa "Franjo Bučar" u 2004. godini. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=5751&sec=2403>)

² Danas klub postiže zavidne rezultate na domaćem i međunarodnom terenu, a izgrađen je i zatvoreni bazen te time riješen navedeni problem.

cjelovitu i specifičnu društvenu pojavu, društvene odnose i procese koji utječu na tjelesni odgoj, sport i sportsku rekreaciju i njihov utjecaj na razvoj pojedinca (Petrović; Hošek, 1986.; Žugić, 1996.; 2000.).

Iako prve tekstove nalazimo još početkom 19. st., i to kod klasika sociologije poput M. Webera i W. G. Sumnera, sport je u njima razmatran u širem društvenom kontekstu (Coakley; Dunning, 2004.:XXII). Proces institucionalizacije discipline u svijetu počinje sredinom 60-ih godina 20. st. kada sveučilišni profesori tjelesnog odgoja uviđaju važnost sporta kao društvene pojave i njegovu kulturnu i povijesnu uvjetovanost³. Tih se godina sociologija sporta počinje predavati na sveučilištima velikoga broja zapadnih zemalja. Sport je društveni fenomen i integralni dio suvremenog društva pa stoga postaje predmetom zanimanja sociologa polovicom prošlog stoljeća, međutim pravi zamah u istraživanjima doživljava 1980. godine.

Razvoj discipline u Hrvatskoj moguće je pratiti kroz tri, doduše nejednako plodnosna razdoblja: 1950. – 1970.; 1970. – 1990. i 1990. do današnjih dana.

4. Miro Mihovilović – Prometej sa “Sedmog kontinenta”

U “Sociologiji sporta”, prvom sveučilišnom udžbeniku u nas iz ovoga područja, Zoran Žugić navodi kako se prva domaća istraživanja sociologije sporta javljaju početkom sedamdesetih godina (Žugić, 1996.). Taj podatak nije u potpunosti točan. Naime, prva istraživanja društvene utemeljenosti sporta javit će se *dvadesetak godina ranije* u radovima Mira A. Mihovilovića, osnivača sociologije sporta u Hrvatskoj. Njegov osobni doprinos razvitku ove znanosti je višestruk.

Miro A. Mihovilović – kozmopolit, erudita, uspješan sportaš i znanstvenik, najstariji je živući hrvatski sociolog. Na njegovu inicijativu, nakon studije koju je napisao (“Izveštaj o fizičkom odgoju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu školske godine 1948./49.”) uvodi se nastava tjelesnog odgoja na prvu godinu studija svih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Jedan je od osnivača Zavoda za fizički odgoj u Zagrebu 1952. i Visoke škole za fizičku kulturu, preteče današnjega Kineziološkog fakulteta. Uz edukaciju i istraživanja tjelesnog vježbanja i sporta, unutar Zavoda na kojemu je proveo trinaest radnih godina, istraživale su se i pomoćne kineziološke discipline kao što su “športska medicina, psihologija športa i rekreacije, pedagogija, sociologija športa i rekreacije, te urbanizam, prostorno planiranje u svrhu izgradnje športskih objekata, rekreacijskih centara i dječjih igrališta” (Afrić, 2000.:XXIII). Iako nikada nije predavao sociologiju sporta (predmet ulazi u studijski program ak. god. 1970./71. kada Mihovilović radi u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu), njegovi se radovi mogu smatrati prvim pokušajima elaboriranja društvenih problema vezanih uz tjelesno vježbanje, sport i rekreaciju.

³ Prvi radovi iz područja sociologije sporta u Hrvatskoj javljaju se 50-ih godina 20. st.

Pedesetih godina svojim istraživanjima (*"Krivulja uspona atletike i plivanja: od 1945. do 1954."*) utire put sociološkim promišljanjima sporta kao društvenog fenomena. Brojna sudjelovanja na međunarodnim skupovima i izlaganja rezultata provedenih istraživanja (1954. na Internacionalnom kongresu sociologa u Beaunneu, u Francuskoj referira na temu: *"Socijalni sastav osnovnih sportskih organizacija i uloga sporta u suvremenom društvu"*; 1959. u Parizu na međunarodnoj konferenciji "Journées d'études internationales" na teme: *Sistematika sredstava fizičkog odgoja, Uloga fizičkog odgoja kod ženske radničke omladine nekih profesija i Socijalni sustav osnovnih sportskih organizacija NR Hrvatske i uloga sporta u suvremenom društvu*; 1958. u Bruxellesu na Svjetskom kongresu fizičkog odgoja na temu: *Psihosocijalni i drugi motivi koji utječu na bavljenje športom*) pokazat će kako "i u zemljama tadašnjeg 'socijalističkog lagersa' postoje znanstveni radovi koji su po svojim osnovnim značajkama integralan dio svjetske znanosti" (Afrić, 2000.:XXVI). Mihovilović radi i prva sociopsihološka istraživanja u nas: *Sociometrijska istraživanja u sportskim kolektivima* (1957.); *Smjena generacija u sportu: sociopsihološka studija* (1959.); *Utjecaj domaćeg terena na sportske rezultate* (1960.); *Utjecaj psihosocijalnih faktora na pripremu nogometne momčadi* (1960.); *Istraživanja u malim grupama u sportu* (1966.). Utemeljitelj je i voditelj Sekcije za sociologiju slobodnog vremena, rekreacije i turizma (od 1964. god.) unutar Instituta za društvena istraživanja i udruženja za sociologiju bivše države (JUS).

Posebno su interesantni njegovi radovi nastali u okviru projekta istraživanja bioloških, psiholoških, socioloških, ekonomskih i sportskih elemenata iz života i rada vrhunskih sportaša Jugoslavije, kao npr. rad *The Status of Former Sportsmen* objavljen 1968. godine u eminentnom časopisu *International Review of Sport Sociology* (Mihovilović, 1968.:73–96). Smatra ga se i osnivačem sociologije slobodnoga vremena i sociologije mladih. Svojim je radom uvelike pridonio i nastanku i razvoju sociologije turizma. Predavao je na nekoliko europskih i američkih sveučilišta. Veliki broj radova (oko 400) i projekata, koje je ovdje nemoguće pobrojati, ukazuju na ranu recepciju sociologije sporta u Hrvatskoj.

Može se reći kako se sociologija sporta u Hrvatskoj razvija paralelno sa svojom matičnom znanosti, sociologijom. Ovi podaci prilog su tezi o "znanstveno-istraživačkom proboju iz ideološkog diskursa koji je u to vrijeme vladao na našim prostorima i utemeljenju empirijske istraživačke znanstvene prakse u društvenoznanstvenim istraživanjima onoga vremena" (Afrić, 2000.:XXVI).

5. Sociologija sporta na Sveučilištu u Zagrebu

Druga faza razvitka sociologije sporta u Hrvatskoj kreće akademske godine 1970./71. ulaskom sociologije sporta u studijski program na Fakultetu za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu. Prvi predavači kolegija *Kineziološka sociologija*, *Sociologija slobodnog vremena* i *Sociologija sporta* bili su Krešimir Petrović s Ljubljanskog Fakulteta za telesno kulturo (1970.–1978.) i Ankica Hošek-Momirović (1978.–1992.). Kao rezultat suradnje navedenih autora, 1986. izlaze "Prilozi za so-

ciologiju sporta”, svojevrsan pregled tekstova objavljivanih od 1970. godine u raznim domaćim i međunarodnim časopisima.

Budući da je sport refleksija društva u cjelini, problemi koji se javljaju u široj okolini utječu na sve njegove aspekte. Glavna zadaća sociologije sporta sastoji se u objašnjavanju obrazaca ponašanja, procesa i problema u svijetu sporta. Da bi ispunili svoj cilj, sportski sociolozi moraju koristiti valjane i vjerodostojne kvantitativne i kvalitativne podatke kao relevantne pokazatelje socijalne zbilje (McPherson; Curtis; Loy, 1989.). U tom smislu, objavljena teorijska i empirijska istraživanja rađena su “više u *interdisciplinarnom*, nego *intradisciplinarnom okruženju*” – u okviru kineziologije i psihologije sporta (Žugić, 1996.), a moguće ih je podijeliti u nekoliko tematskih područja. Radovi koji tematiziraju problem *društveno-političke uloge sporta (Sport u samoupravnom društvu* (Petrović, 1982.); *Sportski spektakli, idolatrija i problem sportskih rukovodioca* (Petrović, 1984.); *Nacionalizam kot oblika nasilja in reprimitivizacija življenja* (Petrović, 1986.)) ukazuju na njegovu važnost u konstituiranju vrijednosnog sustava tadašnjeg, socijalističkog društva, te utjecaj opće društvene klime na položaj, ulogu i razvoj međunarodnog sporta.

Istraživanjima *socijalne strukture* utvrđivao se utjecaj socijalno-demografskih karakteristika na razvoj antropoloških dimenzija (*Teoretični model socijalne stratifikacije. Pokus kvantitativne verifikacije.* (Saksida; Petrović, 1972.); *Utjecaj socioloških karakteristika na motoričke sposobnosti* (Hošek, 1979.); *Utjecaj nekih socioloških činilaca na brzinu izvođenja jednostavnih pokreta* (Hošek, 1978.)).

Utjecaj kinezioloških aktivnosti na proces socijalizacije tema je treće, vrlo opsežne skupine radova (*Relacije socioloških i demografskih karakteristika i kineziološke aktivnosti maloljetnih delinkvenata* (Petrović; Momirović; Hošek, 1973.); *Relacije između nekih vrijednosnih sustava i angažiranosti kineziološkim aktivnostima* (Mraković; Hošek; Juras; Sabioncello, 1974.); *Varijable za procjenu efikasnosti procesa socijalizacije* (Hošek, 1980.)).

Socijalne determinante kineziološke aktivnosti i problem socijalne diferencijacije istraživan je u radovima kao što su: *Diskriminativna analiza sportske aktivnosti u prostoru manifestnih stratifikacijskih dimenzija* (Petrović, 1974.); *Povezanost između indikatora položaja roditelja na nekim stratifikacijskim dimenzijama i angažiranosti njihovih sinova u sportskim organizacijama* (Petrović, 1974.); *Effects of social stratification and socialization in various disciplines of sport in Yugoslavia* (Šnajder; Hošek, 1976.).

Sociometrijska istraživanja strukture i dinamike sportskih grupa izučavala su primjerice ulogu kolektiva, zajedničkih normi i vrijednosti, status pojedinca u grupi, koheziju grupe i njenu strukturu (*Group dynamics in child and cadet alpine skiing; Sociometrijska struktura in odnosi v roketmetni reprezentanci SFRJ* (Petrović, 1970.); *Utjecaj socijalnog statusa na formiranje grupa u jednoj vrhunskoj odbojkaškoj momčadi* (Petrović, 1985.)).

Posljednju grupu čine *studije socioloških aspekata vrhunskog sporta (Vrhunski jugoslavenski sportaši o sebi i sportu; Nasilje u sportu – segment nasilja u suvremenom svijetu* (Petrović, 1984.)), istraživanja aktualnih i neiscrpnih tema poput nasilja u sportu, koja će svoju recepciju doseći u idućem razdoblju razvitka sociologije sporta u Hrvatskoj, od 1990. godine do današnjih dana.

Sociologija sporta dobila je svoju novu dimenziju istraživanjima nogometnog huliganizma. Jednim dijelom, možemo zaključiti o plodnom metodologijskom susretu do tada ne baš uvijek združenih elemenata istraživačkog rada; teorijsko i kritičko nasljeđe sociologije sporta (u kome je Vrcanovo djelo gotovo paradigmatškog karaktera) spojilo se s empirijskim istraživanjem kakvoga je u prethodnom razdoblju češće karakterizirao imperativ aplikativnosti ili uža intrakineziologijska rasprava.

6. Sociološka istraživanja navijačkog ponašanja

U drugoj polovici 80-ih godina 20. stoljeća započinje jedno specifično poglavlje u razvoju hrvatske sociologije sporta, obilježeno istraživanjima nasilničkog ponašanja sportske publike, odnosno sociologijskim zahvatima u stvarnost tada sve profiliranijeg fenomena nogometnog huliganizma. Buzov, Magdalenić, Perasović i Radin (1989.) autori su prvoga istraživanja, koje je pod naslovom *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike* zapravo predstavljalo istraživačku studiju naručenu od tadašnjeg SSRNH-a, objavljenu najprije u časopisu *Pitanja*, a zatim objavljenu i kao zasebnu studiju naslovljenu *Navijačko pleme*. Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić (1991.) nastavili su istraživanje i zaokružili portret zagrebačkih navijača s BBB-om u središtu, a Lalić (1993.) se pridružio ovom valu istraživanja svojom studijom *Torcida – pogled iznutra*. Potrebno je naglasiti kako spoj teorijskoga i empirijskog dijela socioloških istraživanja pokriva i sve metodologijske tradicije, pa su ovim radovima u hrvatskoj sociologiji definitivno rehabilitirane metode poput sudjelujućeg promatranja, grupnoga intervjua, uz već priznatu anketu ili individualne intervjue.

Zoran Žugić (1996.; 2000.) je u prvom domaćem, sveobuhvatnom i sustavno napisanom udžbeniku iz sociologije sporta, posvetio ovim istraživanjima posebno poglavlje. Već na početku istraživanja postalo je jasno da klasični instrumentarij nije bio dovoljan, da kategorija sportske publike nije bila primjerena akterima o kojima je riječ, da promatranje i tumačenje dijela suvremenih navijačkih aktera na temelju stare Le Bonove teorije i interpretacije prelaska sportske publike u aktivnu, ekspresivnu ili destruktivnu gomilu, ne omogućuje potpuno razumijevanje tih aktera. Upravo stoga, skovan je pojam *permanentne gomile*, uz znanje autora o kontradiktornosti toga pojma iz perspektive klasične teorije i njenih definicija, prema kojima je gomila, naravno, prolazni oblik, ona nastaje i nestaje, dakle po definiciji ne može biti trajna. Ipak, koliko god taj pojam bio u sebi kontradiktoran, on opisuje želju autora da iz horizonta klasične teorije sportske publike i njenoga eventualnog pretvaranja u gomilu, pokaže specifičnosti ponašanja, odnosno karakteristike okupljanja i djelovanja aktera poput Bad Blue Boysa ili Torcide.

Razumijevanje novih navijačkih aktera, koji su se po mnogim obilježjima (dob, izgled, strana stadiona, preferencije droga, sleng, rekviziti, koreografija, nazivlje, komunikacija sa sličnim grupama, fokusiranost na navijanje više nego na samu igru, itd.) počeli simbolički i stvarno odvajati od svojih roditelja, omogućeno je nasljeđem sociologije (sub)kultura mladih.

Od kraja 70-ih godina 20. stoljeća na stadionima i oko njih započeo je proces koji je bio posredovan brojnim elementima kulture mladih, uključujući glazbu i mnoge druge elemente izvansportskog sadržaja. Taj proces je izazivao čuđenje promatrača, kako ostalog dijela sportske publike koja je uočavala promjene u izgledu i ponašanju navijačkih aktera, tako i publike na rock-koncertima i srodnim manifestacijama, koja se čudila neuobičajenoj prisutnosti stadionskih obilježja u jednom drukčijem i potpuno izvansportskom kontekstu.

Za istraživača koji je bio svjedokom toga procesa neminovno se nameću usporedbe s prirodno-znanstvenim uvjetima otkrića, s obzirom na nastajanje jednoga aktera, jedne simboličke strukture, jednoga fenomena koji sam stječe svoje ime i prezime, koji za upućeni pogled tako jasno i očigledno miješa do tada nespojive obrasce ponašanja i simboličke strukture stvorene na drugim mjestima i u drugim razdobljima. Kao što bi prirodni znanstvenik bio ushićen otkrićem novog leptira, gljive ili nekog vulkana (neovisno o mogućim teškim posljedicama, primjerice vulkanske erupcije blizu naseljenog mjesta), tako se sociolozima koji su pratili proces stjecanja stila i identiteta neformalnih grupa mladih okupljenih oko navijanja na sportskim stadionima, već sama takva usporedba čini dovoljno slikovitom. Ovdje to nipošto ne znači ponavljanje starih i nepotrebnih frustracija društvenih znanosti koje često pate od nedostatka egzaktnosti kakva je možda primjerenija prirodnim znanostima, samo se želi naglasiti transparentnost procesa koji je krenuo krajem sedamdesetih i bio dovršen do sredine osamdesetih, a to je nastajanje subkulturnog stila nogometnog huligana, kojemu je sportski stadion primaran i konstitutivan, ali nikako ne i jedini prostor izgradnje identiteta i životnog stila.

Teza o subkulturi mladih koja više ne stoji s obje noge na stadionu uronjena u tijek utakmice, odluke suca, ponašanje igrača i slično, nego je u znatnoj mjeri određena ponašanjem suparničkih navijača, policije, a često jednom nogom iskoracuje sa stadiona ili sportske dvorane u kafić, na koncert, u diskoteku ili bilo koje srodno okupljalište urbane (sub)kulture mladih, izražena u prvom istraživanju, dobila je svoju potvrdu u drugom istraživanju, kada su Fanuko, Magdalenić, Radin i Žugić (1991.) pokazali kako jedna urbana frakcija zagrebačkih navijača (nazvanih za tu prigodu "agresivni BBB") ima više sličnosti u provođenju slobodnog vremena s nenavijačima, nego s drugim navijačkim frakcijama istoga kluba. Riječ je upravo o onim adolescentima koji su stvorili subkulturni stil nogometnog huligana, koji su se u izgradnji toga stila poslužili drugim urbanim novostvorenim tradicijama (rock i srodne kulture, image, sleng, određena autorefleksija) pojačavajući klasične patrijarhalne koncepte muškosti, čuvanja časti, iz ruralnog razdoblja naše povijesti, te stilizirajući nasilje u svome simboličkom, ali i drastično stvarnom obliku.

Domaća istraživanja pokazala su realnu sliku uvjetovanosti nogometnog huliganizma društvenim kontekstom, u kome socioekonomski status aktera (naprimjer tvrdnja o dvije trećine prvih Boysa iz radničkih obitelji) ne strši u smjeru klasnog determinizma kao što je to bio slučaj u većini studija britanske sociologije o ovom fenomenu. Ni Boysi ni Torcida, kao dvije naše najveće navijačke grupe, ne mogu se u potpunosti objasniti navođenjem sličnih primjera iz britanske sociologije, dobrim dijelom potpuno opsjednute klasnim determinizmom u tumačenju nogometnog huliganizma, kao i mnogih drugih subkulturnih stilova mladih. Uostalom, najsvježiji radovi koji uspoređuju britanski nogometni huliganizam s europskim zemljama (Bodin; Robene; Heas, 2007.) također pokazuju kako je moguće usvojiti image i ikonografiju skinheadsa, primjerice u Francuskoj, a pripadati srednjoj i višoj klasi, bez obzira što su skinheadsi u zemlji svoga nastanka, Engleskoj, označeni kao tipični akteri radničke klase koji svojim vanjskim izgledom žele vratiti tradicionalne vrijednosti radništva.

7. Nogometni huliganizam u Hrvatskoj u razdoblju bez socioloških istraživanja

Rat u Hrvatskoj izazvao je sociologe na komentiranje tih događaja u svjetlu sudjelovanja navijača u ratu, ili povezivanja društvenoga konteksta, rata i navijačkih aktera (Perasović, 1995.; Vrcan; Lalić, 1999.), no sudjelovanje navijača u ratu bilo je jednim dijelom najavljeno još prije nego se dogodilo, u prvom istraživanju (Buzov i sur., 1988.).

Osim knjige Srđana Vrcana (2003.) koja opisuje i neke događaje koji su obilježili devedesete godine 20. stoljeća, sociološka istraživanja nogometnog huliganizma su zamrla, a novinarski diskurs počeo je prevladavati nad (u jednom razdoblju djelomično u javnosti izbornim) sociologijskim diskursom. Tipičan primjer odnosi se na prve veće neredе u Splitu nakon što je HDZ izgubio vlast, a na hrvatskoj društvenoj i političkoj sceni počeo nastajati specifičan pokret okupljen oko oporbenjaštva haškim optužnicama i koaliciji na vlasti, oko ponovnog romantiziranja nacionalnih osjećaja i hrvatskog nacionalizma kao samodovoljne platforme djelovanja. Nesumnjivo je da su u tom pokretu sudjelovali i navijači, kao što je također nesumnjivo da su mogući pokušaji manipulacije i instrumentaliziranja navijačkih grupa, no medijski diskurs tada je jednoznačno i suglasno, potpuno uniformno zaključio kako je riječ o zavjeri tajnih službi, o desničarskoj manipulaciji i pokušaju destabilizacije legalno izabrane vlasti. Tada nije bilo mjesta za sociologijski diskurs koji bi, uz dužno poštovanje prema mogućim (i stvarnim) manipulacijama, ipak pronašao jednako stvarne elemente dugog pripremanja smjene generacija u Torcidi, želje mladih za huliganskim dokazivanjem i okončanjem razdoblja u kojem je Torcida zanemarila nasilničku reputaciju iz osamdesetih godina. Drugim riječima, a mimo teorija zavjere koje su dominirale medijima, smjena generacije i provala nasilništva dogodila bi se u Splitu i da je HDZ ostao na vlasti, što je zaključivanje na temelju dugogodišnjeg praćenja, istraživanja i poznavanja aktera nogometnog huliganizma, u ovom slučaju Torcide.

Razdoblje u kojem nije bilo sustavnoga istraživanja nogometnog huliganizma donekle je pokriveno Vrcanovom knjigom (2003.), prije svega kada je riječ o sukobu između Bad Blue Boysa i tadašnjeg establishmenta u Hrvatskoj, na čelu s predsjednikom Tuđmanom. *Vježbe iz sociološke imaginacije*, kako je autor naslovio poglavlje koje se tim sukobom bavi, pokrivaju sve glavne aspekte sukoba, osim što nedostaje sociološki zahvat u svakodnevni život tadašnjih aktera, pojedinih Bad Blue Boysa odvojenih generacijski, kvartovski i na druge načine, a ujedinjenih represijom sustava i zajedničkom borbom za povratak imena Dinamo. Također, bez pravog istraživačkog odgovora ostalo je razdoblje u kojemu se masovnije na stadionima pojavljuju skinheads, kojima sam stadionski ritual postaje konstitutivan za vlastiti image, što u malobrojnim grupicama skinsa prije sredine devedesetih nije bilo pravilo.

Međutim, dok organiziranog istraživanja domaćih nogometnih plemena nije bilo, kod nas su u proteklih desetak godina objavljene knjige o nogometu i nogometnom huliganizmu. Riječ je o literaturi koja nema veze sa sociologijom niti bilo kojom srodnom znanosti, o prozi kroničarskog, novinarskog, književnog, autobiografskog tipa, no te su knjige dragocjen sekundarni izvor podataka, u nekim slučajevima prava ilustracija socioloških pojmova društvene klase, maskuliniteta, seksizma, raznolikih ovisnosti (mimo psihijatrijske definicije), poput ovisnosti o samom nogometu ili pak nasilju. Hornby (2001.), King (2003.), Brimson (2006.), Foer (2006.) predstavljaju taj trend i mogu poslužiti kao dodatno štivo koje varira u kvaliteti, stupnju ponavljanja istoga, duhovitosti ili dosadi, no to ovdje ne prosuđujemo, samo pronalazimo mogućnosti razumijevanja fenomena i iz neznanstvenih radova.

Lalićeva (1993.) tipologija navijača (navijač-navijač, navijač-politički aktivist, navijač-nasilnik i navijač iz trenda) trebala bi biti ponovno provjerena u današnjem kontekstu. Koliko su danas prisutni tipovi koji su dobijeni Lalićevim istraživanjem, posebno u svjetlu činjenice da je Lalić svoje istraživanje Torcide provodio u posljednjim godinama Jugoslavije, kada je hrvatska orijentacija navijača predstavljala političku činjenicu i donosila etiketu neprijatelja, a banalna pjesma o banu Jelačiću prijetila prijavom i dvomjesečnim zatvorom. Na temelju praćenja aktualnih stadionskih aktera i razgovora s nekima od utjecajnijih navijača, svi su ovi tipovi ostali, iako s nešto različitim učestalošću i brojnošću.

Navijač-navijač je naravno i dalje prisutan, to je osnovni tip i ne treba ga brkati sa starim tipom navijača ili sjedilačkom, kazališnom publikom. Riječ je o vatrenim navijačima, o ljudima koji će putovati, bodriti, brinuti o transparentima, zastavama, pjevanju, koordinaciji, organizaciji. Unutar toga tipa moguće su brojne specijalizacije (poput, recimo, izrade zastava ili poznavanja računala i održavanja web-stranica). No, navedeni tip podrazumijeva zaokruženost navijačkog iskustva i bez nasilja ili primarno politički konotiranog djelovanja. Međutim, to ne znači da će na stadionu postojati jasna razlika u svemu u skladu s navedenim tipovima. Ovdje je riječ o sociološki inspirativnom modelu, a ne o izravnoj i isključivoj podudarnosti sa stvarnim akterima, pa ćemo zateći predstavnike jednoga tipa (recimo navijač-navi-

jač) kako sudjeluju u tučnjavi ili nekom političkom skandiranju, ali uglavnom neće započeti tučnjavu niti će im političko skandiranje biti primarno.

Navijač-nasilnik također je snažno prisutan, pa iako se u pojedinim razdobljima naglasci mijenjaju, a neke navijačke grupe poznaju i višegodišnja razdoblja u kojima ovaj tip nije dominirajući, ipak je krajem devedesetih, a posebno posljednjih godina, u obje naše najveće navijačke grupe ovaj tip među dominirajućim obrascima navijačkog subkulturnog stila.

Politički aktivist nije više tako vidljiv ni lako čitljiv kao u razdoblju prije promjene političkog sustava, u doba Jugoslavije i jednostranačja, no to ne znači da je nestao sa stadiona. Ono što se na samom stadionu moglo vidjeti i čuti podrška je hrvatskim generalima i protesti protiv optužnica tribunala u Haagu, no koju godinu ranije i masovna podrška NATO paktu za vrijeme akcija protiv Srbije. Ono što na stadionu nije uvijek vidljivo, često je podrška dijela navijača različitim radikalnim političkim akcijama, uglavnom ekstremno desnim, što uključuje djelovanje skinheads frakcije ili drugih aktera spremnih baciti suzavac na *Gay pride* paradi, Bajaginom koncertu, pretući posjetitelje filmske večeri u Močvari, i slično. U takvim akcijama (koje ne izvodi neka homogena grupa niti su kod tih aktera prisutni uvijek konzistentni politički stavovi) nogometni navijači se miješaju s akterima koji uopće nisu navijači, ili barem nemaju ništa sa subkulturnim stilom nogometnih huligana.

Navijač iz trenda također je opstao, no taj tip navijača ovisi o tome koliko je i kada neka navijačka grupa u trendu. Dominacija navijača nasilnika može privući nenavijačke aktere sklone nasilju, ili voajerski fascinirane nasiljem, no istovremeno odbiti druge koji bi se priključili navijačkoj grupi ako bi prevladali drukčiji trendovi, pa naglasak s nasilja prešao na klasično bodrenje ili pak na ekstatička stanja i dobar provod prilikom gostovanja, navijačkih putovanja.

Jednom stvoren, subkulturni stil nogometnog huligana ne ostaje nepromjenjiv. Mijenjaju se konkretni akteri, a s njima i dijelovi simboličke strukture, zadržavajući neke temeljne odrednice, poput maskulinizma, kompeticije, rivalstva, ritualnih netrpeljivosti, alkohola, teritorijalnosti, gradskih, regionalnih i nacionalnih identifikacija. Vanjska obilježja se mijenjaju kroz razdoblja; naprimjer jakna spitfajerica koja je bila jako važna na početku, pa poslije masovno prisutna, počela je nestajati, a danas u nekim grupama doživljava svoj *revival*, a negdje iščezava čekajući novu plimu.

U uvjetima potrošačkog kapitalizma s jedne strane i pojačane represije ojačane zakonom o navijačima s druge strane, domaći navijači koji se smatraju huliganskom avangardom, sve češće sliče engleskim huliganima iz jednog prijašnjeg razdoblja (koje za dio Engleza nije posve završilo). Riječ je o engleskoj specifičnosti (koju su počeli prihvaćati i drugi) napuštanja huliganstva obilježenog neselektivnošću u stvaranju nereda, panike, destrukcije i nasilja prema bilo kome izvan grupe, posebno prema teritoriju suparničkog kluba, uključujući žene, djecu, starce ili imovinu. Takvo razdoblje orgijastičke destruktivnosti i nasilja širokog spektra u Engleskoj je

završilo osamdesetih, paralelno s uvođenjem novih zakona, oštrijih, restriktivnijih mjera, te širenjem kamera i drugih oblika nadzora, što je engleske huligane uvelo u novu fazu koja se odlikuje odbacivanjem klasičnih i prepoznatljivih obilježja koja policiji još uvijek sugeriraju sliku tipičnog navijača (šalovi, kape, zastave, dresovi u bojama kluba). Od druge polovice osamdesetih prema devedesetim godinama 20. stoljeća u Engleskoj je među huliganskim akterima nogometnog plemena prisutno nastojanje za običnim ili pak šminkerskim izgledom, skupom odjećom poznatih marki i visokom selektivnošću u nasilju. Ta selektivnost izražava se orijentacijom na sukobe sa sličnim pripadnicima suparničkih navijačkih (huliganskih) grupa, zaobilazeći (uglavnom) ostale navijače koji nisu zainteresirani za obračun. U Hrvatskoj je ta tendencija također primjetna, a među Boysima i Torcidom sve je više Londsdale, Fred Perry i drugih poznatih marki (brandova) omiljenih u britanskom i širem navijačkom svijetu još od šezdesetih godina.

Jedna od specifičnosti hrvatskog konteksta iz razdoblja u kome su istraživanja zamrla jest primirje među hrvatskim navijačima na dan kada igra hrvatska nogometna reprezentacija. To je primirje trajalo osam godina, od razdoblja nakon utakmice Hrvatska – Danska u Splitu, kada je došlo do obračuna Boysa i Torcide, pa sve do nekoliko dana uoči utakmice Hrvatska – Engleska, kada su sukobi obnovljeni. Ova tema i dalje čeka svoje istraživače, a zbog raznolikih dimenzija hrvatskoga društva koje ujedinjuje, za očekivati je interdisciplinarnost u budućim pristupima.

Bez obzira što će se istraživanja nogometnog huliganizma vjerojatno nastaviti, treća faza razvoja hrvatske sociologije sporta čini se završenom. Određeni diskurs je uspostavljen, bez obzira na dominaciju senzacionalizma u javnosti, barem u akademskim krugovima zainteresiranih istraživača neće više biti potrebno kretati iz početka, dokazivati kako nasilje na stadionima nije moguće izdvojiti iz društvenog konteksta, kako sport nije jednoznačan fenomen i kako je potrebno koristiti cjelokupno nasljeđe sociologije i srodnih znanosti u razumijevanju ovoga društvenog fenomena. Kao što je sociologijsko istraživanje (sub)kultura mladih (u svijetu vrlo bogato i preko pola stoljeća prisutno), pomoglo sociologiji sporta u razumijevanju fenomena nasilničkog ponašanja navijačkih aktera, tako i druge tradicije, od antropologije do socijalne psihologije, mogu pomoći budućim istraživačima u sociologiji sporta.

Sociologija (sub)kultura mladih nije omogućila samo bolje razumijevanje fenomena nogometnog huliganizma krajem osamdesetih, nego i bolje razumijevanje životnih stilova mladih koji su posredovani izravnim sportskim aktivnostima. Poznato je da su na urbanoj adolescentskoj sceni životnih stilova i identiteta, uz brojne zajedničke nazivnike koji su u vezi s raznolikim glazbenim pravcima, uz pojmove poput punker, metalac, darker, koraš, reper, partijaner, (od sredine osamdesetih i nogometni huligan, u svojoj grupi poput BBB ili Torcidaš) prisutni i pojmovi poput skejter, roler, bajker, boarder, što ukazuje na identitete vezane uz same sportove, od kojih su neki bili nazivani ekstremnima, ali je taj pojam neprecizan i prilično upitan nakon što su neki od tih sportova (primjerice snowboard ili brdski biciklizam) postali službenim olimpijskim sportovima. Nasljeđe sociologije omladinskih

(sub)kultura omogućilo je razumijevanje procesa stjecanja identiteta u slobodnom vremenu, na temelju raznovrsne recepcije i prerade iskustva s proizvodima masovne kulture, oblikovano u interakciji s vršnjacima i drugima, kao lepeza subkulturnih životnih stilova. Sam pojam subkulture često je bio podložan raznovrsnim mistifikacijama, pa treba podsjetiti na njegovu analitičku prirodu, mimo vrijednosnih konotacija koje su uvijek mistifikacije, bilo da je riječ o negativnim mistificiranjima (što obično idu u smjeru proglašavanja svega subkulturnoga devijantnim, nemoralnim i nepoželjnim) ili pak pozitivnim (što obično sugeriraju neku obvezatnu buntovnost, nekonvencionalnost, artikuliranost, antiestablishment stavove, itd.). Subkultura označava odstupanje samo jednoga dijela vrijednosti i normi nekoga aktera od njegove uže i šire roditeljske kulture, pa ju ne treba brkati s pojmom kontrakture, koja se u sociologiji najčešće odnosi na skup društvenih pokreta i drugih aktera koji bi željeli izgraditi radikalno drukčije društvo od postojećega. Neki će subkulturni stilovi biti povezani s kontrakturnim intencijama (poput dijela punk ili neohipi stila), no teško ćemo takve intencije naći u području nogometnog huliganizma, prije svega zbog uronjenosti u patrijarhalne i maskulinističke obrasce odrastanja i ponašanja.

8. Perspektive

Ove tri navedene faze razvoja sociologije sporta svjedoče o potrebi daljeg istraživanja i širenja perspektiva, prije svega jer zahvaćaju mnoge druge, više etablirane dijelove sociologije – od socijalizacije, obrazovanja, kulturne antropologije, preko samog istraživanja sporta kao društvenog fenomena i suradnje s disciplinama poput kineziologije, povijesti, psihologije i filozofije, do sociologije hrvatskoga društva u kome sport predstavlja vrlo snažnu društvenu činjenicu. Što sport znači za svakodnevni život ljudi u Hrvatskoj i kako je moguće da jedna tako mala zemlja bude sportska velesila? Kao što je u drugoj fazi razvoja psihologija (uz istraživanja socijalne strukture) pripomogla profiliranju tema i spoznaja, u trećoj je to bila sociologija (sub)kultura mladih. Možda će četvrta faza donijeti propitivanje temeljnih pojmova sporta, zdravlja, odnosa natjecateljske i rekreativne dimenzije, ili pak sustavnu interdisciplinarnu analizu značenja sporta u hrvatskom društvu. Naravno, ovako mlada posebna sociologija nije mogla obuhvatiti sve, mnogo toga iz međuodnosa sporta i društva ostalo je neistraženo. Uz navedena pitanja, djelo Srđana Vrcana, između ostaloga i kao riznica europske kritičke tradicije u sociologiji sporta, dovoljan je izazov budućim istraživačima za nastavljanjem ili propitivanjem započetog.

Literatura

1. Afrić, V. (2000). Prometej sa "Sedmog kontinenta". Intelektualni životopis Mira A. Mihovilovića. U: V. Afrić (ur.) *Izabrani radovi Mira A. Mihovilovića* (XIX–XXXVI). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
2. Bakoš, N. (Ur.). (1969). *Bibliografija radova nastavnika, suradnika i diplomskih radnji studenata Visoke škole za Fizičku kulturu u Zagrebu*. Zagreb: Visoka škola za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
3. Bodin D.; Robène, L.; Héas, S. (2007). *Sport i nasilje u Europi*. Zagreb: Knjiga trgovina.
4. Brimson, D. (2006). *Tajne nogometnog huliganizma*. Zagreb: Celeber.
5. Brimson, D. (2006). *Nogometno nasilje u Europi*. Zagreb: Celeber.
6. Buzov, Ž.; Magdalenic, I.; Perasović, B.; Radin, F. (1988). *Navijačko pleme*. Zagreb: RZ RH SSOH.
7. Coakley, J.; Dunning, E. (eds.) (2004). *Handbook of Sports Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
8. Coakley, J. (2007). *Sports in Society: Issues and Controversies*. New York: McGraw-Hill.
9. Fanuko, N.; Magdalenic, I.; Radin, F.; Žugic, Z. (1991). *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
10. Foer, F. (2006). *Kako nogomet objašnjava svijet*. Zagreb: Celeber.
11. Hornby, N. (2001). *Nogometna groznica*. Zagreb: Celeber.
12. King, J. (2003). *Tvornica nogometa*. Zagreb, Celeber.
13. Lalić, D. (1993). *Torcida*. Zagreb: AGM.
14. McPherson, B. D.; Curtis, J. E.; Loy, J. W. (1989): *The social significance of sport: an introduction to the sociology of sport*. Champaign, Illinois: Human Kinetics Books.
15. *Obrazloženje Odluke o dodjeli Državne nagrade športa "Franjo Bučar" u 2004. godini*. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=5751&sec=2403>.
16. Perasović, B. (1989). Nogometni navijači kao dio omladinske subkulture. *Potkulture*, 2/4:75–86.
17. Perasović, B. (1995). Navijačko pleme: do nacije i natrag. *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, 61–67.
18. Petrović, K. (1983). Kritički osvrt na dosadašnji razvoj sociologije sporta. *Fizička kultura*, 37/5:346–350.
19. Petrović, K.; Hošek, A. (1986). *Prilozi za sociologiju sporta 1 i 2*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.
20. Vrcan, S. (1990). *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*. Zagreb: Naprijed.
21. Vrcan, S. (2003). *Nogomet – politika – nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
22. Vrcan, S.; Lalić, D. (1999). From Ends to Trenches, and Back: Football in the former Yugoslavia. In: G. Armstrong; G. Giulianotti (ed.) *Football Cultures and Identities*. London: MacMillan.
23. Žugic, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.
24. Žugic, Z. (2000). *Sociologija sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.

Benjamin Perasović

*Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia
e-mail: ben.perasovic@gmail.com*

Sunčica Bartoluci

*Faculty of Kinesiology, Zagreb, Croatia
e-mail: suncica.bartoluci@kif.hr*

Sociology of Sport in Croatia

Abstract

Sociology of sport, one of the more recent sociology disciplines, started developing in the world in the sixties. In Croatia at that time (and earlier) there was Miro Mihovilović whose work, its volume and content made him the founder of the discipline in this country. In the next phase of development, Krešo Petrović and Ankica Hošek-Momirović in their remarkable work linked up the new discipline more closely with kinesiology. Before the third stage of development there was a certain discrepancy between theoretical work (among which Srđan Vrcan's contribution was the most thorough, systematic and clear-cut) and empirical research directed at applicability. Football hooliganism and sociological research of the phenomenon in the late eighties and early nineties marked the third stage of development, which united theoretical and empirical part equally using quantitative and qualitative research methodology. At this stage of development, sociology of youth (sub)cultures proved very inspiring in trying to understand new agents of stadium rituals, who created a specific subcultural style in the early eighties. Since there has been no systematic research into the subject in the last fifteen years, contacts have been made with some influential agents of football hooliganism for the purpose of this paper, in order to test some theses in present day conditions (such as Lalić's different types of football supporters from earlier time). Prospects are good and diverse for sociology of sport if sociologists continue their research, because sport plays an important role in everyday life of a large number of people in Croatia. It is also necessary to explain excellent sport results of a small country such as Croatia, as well as a number of other aspects of sport as a social phenomenon.

Key words: sociology of sport, football hooliganism, youth subculture, Croatian society

Received on: May 2007

Accepted on: June 2007